Mannerheims vägval

av Olof Santesson

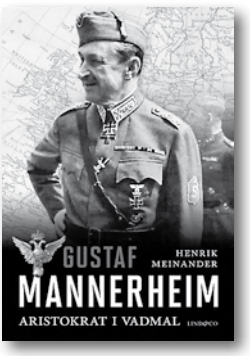

TITEL:
Gustaf Mannerheim. Aristokrat i vadmal
FÖRFATTARE:
Henrik Meinander
FÖRLAG:
Lind & Co, Bookwell Digital, Finland 2017

NÄR HAN BLEV marskalk var han ensam om graden. Den hade inte existerat i landets försvarsmakt. Sin förstarangsplats behåller Gustaf Mannerheim också detta år av hundraårsjubilerande efter att två gånger ha blivit Finlands räddare i nationens ödesstunder. Jämförelserna med hans samtida landsmän blir, som den finländske historikern Henrik Meinander skriver, haltande eller direkt missvisande. ”Samtidigt är det fullkomlig omöjligt att förstå Finlands 1900-talshistoria utan honom.”

Om en sådan personlighet sprids myter. När Meinander efter att ha skjutit upp saken grep sig an med en översiktlig levnadsteckning var han väl förtrogen med svårigheterna i sitt uppdrag efter att bland annat ha varit intendent för Mannerheimmuseet i Helsingfors. Själv finner han det oundvikligt att omedvetet ha haft fixa idéer. Vad han kallar ”en i högsta grad personlig tolkning” bygger dock samtidigt på en yrkesmannens förtrogenhet med vad källmaterialet medger av bedömningar. Meinander torde vara medveten om hans kärva sammanställning inte kommer att uppskattas av alla hängivna Mannerheimbeundrare, präglade av hjälteberättelser och den officiella bilden med marskalken som den främste av patrioter.

Mannerheims levnadsbana har inte minst i denna tidskrift och senast (*KKrVAHT*, 1. häftet 2017) i förre ambassadören Dag Sebastian Ahlanders av många uppskattade bok *Gustaf Mannerheim*, så ofta skildrats att recensionsutrymmet inte medger någon närmare belysning av allt vad Meinander har att bidra med om tiden fram till första världskrigets slutskede. Entydigt är att fram till 1917 var det i Ryssland Mannerheim såg och gjorde sin karriär.

Sedan hade han inte kvar sitt hemland utan en värld i uppror, ett finskt inbördeskrig i vardande. Hur Mannerheim ensam i en grupp övreståndpersoner vårvintern 1918 kunde ta initiativet, lämna en upprorisk huvudstad för att i Österbotten ta befälet över en begynnande bondehär, hör till de kanske mest egendomliga omständigheterna under de uppblossande stridshandlingarna. Vad fick de som ville ta till vapen för att försvara den pinfärska finska statsbildningen att anförtro sig åt en ledare utan generalstabsutbildning, vars hela karriär ägnats åt det tsarryska väldet, som talade gammal högreståndssvenska och dålig finska, beredd att till synes byta generalsglittret mot de nyrekryterades vadmal?

Likt andra kommer Meinander fram till att Mannerheim var den som hade energin och beslutsamheten att agera. Och det förblev hans vilja som gjorde sig gällande i spänningsfältet mellan avsuttna ryska generaler och de som nyss representerade fienden, i Tyskland utbildade unga krafter, ”jägarna”.

Hade då han, som vid 20 års ålder lämnat den finländska miljön, gripits av en plötsligt uppflammande fosterlandskänsla som myten gör gällande? Meinander anser att Mannerheims drivkraft sedan han tvingats lämna revolutionens Ryssland var hans antibolsjevism. Han ville återupprätta den ryska stormakten som den hade varit under kejsardömet. I spetsen för den finska hären stävade han efter att göra gemensam sak med de vita kontrarevolutionärerna och återta Petrograd/St. Petersburg från de nya härskarna som stod bakom Lenin.

Det här är kanske den röda tråden bakom Mannerheims gärning under trettio år: drömmen om att befria Ryssland från bolsjevikerna. 1918 var den ett starkt motiv för hans motstånd mot att man valde en kejsartysk division för att ta tillbaka Helsingfors och södra Finland från de röda. Tyskland var ju fienden som vållat hans Ryssland till synes oreparabel skada. Den tyska väpnade insatsen fick också större betydelse för segern i inbördeskriget än vad den patriotiska berättelsen har velat medge. Det var smolk i den vite generalens segerbägare, och han lämnade för en tid scenen.

Men när den orutinerade staten genom sin knytning till det sammanstörtande wilhelminska väldet höll på att kapsejsa var det den återkallade Mannerheim med sitt nätverk, sitt framträdande som geopolitisk tänkande strateg och sin förmåga att se händelserna i ett större europeiskt sammanhang som kunde styra Finland undan minorna.

Hans tid som riksföreståndare, situationens herre, blev kort. Många politiker misstrodde honom och vad de såg som hans ryskinfluerade tänkesätt. Och han i sin tur kunde inte förlika sig med det politiska spelet. Som många i tidigare ledande samhällsgrupper saknade han tilltro till parlamentarismen, särskilt som den – efterhand som nya klasser fick rösträtt – visade sig sårbar för angrepp från både yttersta vänstern och yttersta högern. Meinander tycker inte att man ska kalla Mannerheim för konservativ; han var helt enkelt reaktionär.

Men det fanns tydligen ett drag hos Mannerheim som skulle rädda honom i många lägen. Han visste när det var dags att agera – och när det inte var det. Som privatman under drygt ett årtionde sympatiserade han med såväl storfinska tankar om erövringar i Karelen som den antiparlamentariska Lapporörelsen, höll sig väl underrättad men tog inget oåterkalleligt steg.

När Mannerheim 1931 utsågs till ordförande för försvarsrådet var det för att högerkrafter ville dämpa svallet från Lapporörelsen och blidka skyddskårerna, arvet från inbördeskriget, för förlorad rörelsefrihet. Nu fick han åter sista ordet i militära frågor, något som han skulle använda flitigt för att stärka den finska försvarsförmågan. Hur mycket lyckades han med? Vi har lärt oss hur illa rustat Finland var med vapen och ammunition när Mannerheims näst krig, vinterkriget, bröt ut. Men ett faktum är, som Meinander påpekar, att Finlands satsningar på försvaret var klart högre än genomsnittet av europeiska länders. I 1938 års budget fick försvarsmakten 28 procent!

Med sin oförmåga/ovilja att finna sig i politiska beslut om försvaret hotade Mannerheim med att avgå om beslut gick emot honom. Författaren spekulerar i vad som hade hänt om man hade fått nog av honom hösten 1939. Ansvaret skulle då ha gått till försvarsmaktens kommendör, den 50-årige generalen Hugo Österman, och hur skulle han ha lyckats

hålla kopplet av jämnåriga högre officerare stången?

Känt är hur Mannerheim till skillnad från beslutsfattande politiker insåg vilken avgörande betydelse Stalin tillmätte Leningrads säkerhet och därför fann det nödvändigt att gå med på diktatorns krav på att Finland skulle lämna ifrån sig några öar i Finska viken och gå med på gränsförskjutningar. Detta brukar framhållas som exempel på Mannerheims klokskap i kontrast till politikernas sorglösa oförmåga till krishantering. Men som Meinander påvisar, Stalin visste genom sina underrättelsekällor att Mannerheim meddelat britterna att Finland skulle gå med på Stalins krav på grund av den egna bristande försvarsförmågan. Eftersom denne trodde att det var Mannerheims åsikt som gällde drog han den felaktiga slutsatsen att finnarna skulle vika sig. Man kan därmed påstå att marskalken indirekt bidrog till att förhandlingarna strandade och Sovjetunionen den 30 november gick till anfall.

Vinterkriget ja. Det finska försvaret höll ut längre än vad Mannerheim hade befarat. Med en personlig beslutsprocess som ingen generalstab skulle ha rekommenderat stärkte han trots det oundvikliga slutet både Finlands och sitt eget namn inför en beundrande omvärld. Marskalkens strategiska och taktiska beslut imponerade. Han var av alla erkänd som det samlade Finlands militäre ledare under vad som skulle visa sig endast vara femton månaders farofylld respit.

Finlands säkerhet var inte tryggad, mer hjälp behövdes. Under förnyat hotfullt tryck från Sovjetunionen kände sig Mannerheim nödsakad att tillsammans med president Ryti ta ödesmättade beslut på vägen till återupptaget krig. Den här gången skedde det som Hitler-Tysklands ende demokratiskt styrda bundsförvant i den väpnade kamp mot Sovjetunionen som skulle avgöra andra världskrigets utgång.

Många finländare har likafullt tagit till sig bilden av att man förde ett separat krig, var ”medkrigförande”, hade fösts med som drivved. För dagens finländska forskare står det tämligen utbrett klart att en sådan förklaringsmodell var ett nästan nationellt försök att blanda bort korten. Någon formell angreppspakt existerar inte, men i Meinanders framställning byggd på tillgängligt material råder det ingen tvekan om att Mannerheim och Ryti bär huvudansvaret för ett vid upprepade, i boken noggrant redovisade, planeringsmöten på tysk mark utarbetat vapenbrödraskap. Resultatet blev vad författaren kallar för en ”systematisk synkronisering”.

I hoppet om att Tyskland skulle segra och bolsjevikväldet en gång för alla störtas inledde finnarna, för denna enda gång militärt överlägsna, ett regelrätt anfallskrig, förklätt till försvarskamp, ”fortsättningskriget”. Det egna landet skulle tryggas, men revanschismen märktes hos både Ryti och Mannerheim; i den senares fall i en beryktad dagorder. Halva gränsen skyddades av en anfallande tysk armé, ursprungligen under befäl av Norges erövrare general von Falkenhorst, uppblandad med en finsk armékår ledd av segraren vid Suomussalmi, generalen Siilasvuo. Här hade Ahlander besvär med att beskriva krigföringen. Av språkskäl kunde han inte tillgodogöra sig finska redogörelser, men i amerikanaren Henrik O Lundes *Finlands val 1941–1944* fanns det mesta klarlagt i svensk översättning 2014.

Tidigare än nästan alla andra, kanske redan hösten 1941, insåg Mannerheim att tyskarna skulle misslyckas och drömmen inte uppfyllas, men han kunde inte frigöra sig från förhoppningen att Finlands erövring av Fjärrkarelen skulle ge honom en värdefull pant när man en gång blivit kvitt tyskarna och måste få fred med Stalin. Han fick inte med sig politikerna på att förhandla och lät våren 1944 invagga sig i tron att fortsatta

sovjetiska stormanlopp skulle gå Finland förbi. Men när sanningens ögonblick slog till och den finska hären knäade under hans felaktiga försvarsdispositioner var det marskalken som behöll lugnet och lade med tysk vapenhjälp grunden för sommarens stora ”avvärjningssegrar”.

Men nu gällde inga andra perspektiv än att Finland måste komma ur kriget. Ryti, som hade lovat Ribbentrop att ännu vidmakthålla vapenbrödraskapet, fick gå. Det ger ingen vacker bild, han måste offras för att Mannerheim, till sist övertalad att överta statsrodret, skulle kunna åstadkomma vapenvila. Den krävde ytterligare ett krig – det mot tyskarna för att driva dem, ut ur landet. Det lyckades men med sin sista kraftansträngning för att rädda Finland var det snart dags för en sjuk och hårt ansträngd Mannerheim att lämna scenen. Ryti och andra politiker behandlades som krigsförbrytare och dömdes till fängelsestraff, men marskalken ville ingen ge sig på, inte heller Stalin

Med den enastående roll han hade haft förvånar inte ryktes- och anekdotfloran om Mannerheim. Mer egendomligt är att, med Meinanders formulering, ”ingen finländsk historieforskare tillsvidare har skrivit en komplett och empiriskt noggrant dokumenterad levnadsteckning om marskalken”. Sakligheten går före glansfulla formuleringar. Slutsatserna bygger på mångas forskarmödor. Med sin egen framställning har författaren i alla fall gett oss den mest korrekta bild av Mannerheims vägval som i dagsläget står att finna.

Recensenten är ledamot av KKrVA.